

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Artikel: Het overschrijven van idealen. Gender en beeldvorming rond prostitutie in het klassieke Athene

Auteur: Simone Zandink

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 48.1, pp. 6-16.

© 2026 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Abstract: This article investigates prostitution in Classical Athens as a social practice deeply influenced by gender ideals. Using a comparative approach, it examines how male and female prostitutes were represented and discussed in legal speeches, literary texts, and iconography. The article situates prostitution within broader Athenian gender ideals that shaped expectations of proper behaviour for men and women. This article focuses on how gender ideals influenced and reflected public perceptions and representations of prostitutes, as well as the blurred boundaries between pederasty and male prostitution. Male and female prostitution are placed side by side, as well as held next to the cultural ideals for their gender. In doing so, new aspects of prostitution in the public eye are revealed.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

HET OVERSCHRIJVEN VAN IDEALEN GENDER EN BEELDVORMING ROND PROSTITUTIE IN HET KLASSIEKE ATHENE

Simone Zandink

In het klassieke Athene bevond prostitutie zich op het kruispunt van gender, moraliteit en burgerschap. Een vergelijking van mannelijke en vrouwelijke prostitutie in wetgeving, literatuur en kunst onthult hoe sterk prostitutie in het klassieke Athene op alle mogelijke manieren gendergebonden was. De publieke behandeling van prostituees ging niet alleen over seksualiteit, maar ook over het handhaven van culturele genderidealen.

Als onderzoeksonderwerpen begonnen seksualiteit en gender vanaf het einde van de negentiende eeuw academische belangstelling te trekken. Pas in de jaren zeventig ontwikkelden ze zich tot de historische vakgebieden die we nu kennen, met name na de publicatie van *Geschiedenis van de seksualiteit* (1978). Hierin betoogde de Franse filosoof Michel Foucault dat seksualiteit niet alleen een natuurlijk of biologisch gegeven is, maar eerder een sociaal construct dat gevormd wordt door discours, machtsverhoudingen en historische omstandigheden. Verwijzend naar wat hij de ‘repressiehypothese’ noemt, toont Foucault aan dat seksualiteit in de moderne samenleving niet wordt onderdrukt, maar juist wordt geproduceerd door verschillende discourses (medisch, juridisch, religieus, educatief) die erop gericht zijn seksualiteit te reguleren en te definiëren.¹

Dit door Foucault uiteengezette kader is fundamenteel geworden voor veel vakgebieden, zoals genderstudies, de geschiedenis van de seksualiteit en *queer theory*. Wanneer dit kader wordt toegepast op het klassieke Athene, wordt duidelijk dat seksueel gedrag en seksualiteit geen privéaangelegenheden waren, maar diep politiek en zeer openbaar. Seksualiteit was verweven met veel aspecten van het dagelijks leven, zoals burgerschap en sociale status. Voor mannelijke burgers kon het zijn van een *eromenos* (jongere en passieve seksuele partner) of prostituee sociale stigmatisering en uitsluiting van de politieke sfeer betekenen. Voor vrouwen was het tegenovergestelde het geval. Hoewel vrouwen in de klassieke Atheense samenleving over het algemeen een gemarginaliseerde positie toebedeeld kregen, konden de *heterai*-prostituees uit de hogere klasse zelfstandig geld verdienen, waardoor zij veel autonomie konden verwerven ten opzichte van hun leeftijdsgenoten.² Dit betekende niet dat prostitutie voor vrouwen zonder sociaal stigma was; het tegendeel is waar.

Zoals eerder vermeld betekende prostitutie voor zowel mannen als vrouwen het doorbreken van de genderverwachtingen. Daarnaast werden prostituees anders behandeld en beoordeeld op basis van hun gender. Een belangrijke kanttekening voor veel van de bronnen in dit artikel is dat ze niet proberen een gebeurtenis die heeft plaatsgevonden zo accuraat mogelijk te schetsen, maar een culturele weergave zijn van contemporaine visies op maatschappelijke vraagstukken (zoals de toneelstukken van Aristophanes en de socratische gesprekken van Xenophon). Dit maakt ze niet minder waardevol als bronnen, maar vraagt om een andere benadering.

Afbeelding 1: Hieron (pottenbakker), drinkschaal (*kylix*), ca. 490 v.Chr., terracotta. The Metropolitan Museum of Art, New York. 20.246

Het doel is hier om bestaande literatuur over zowel genderrollen in de oudheid als prostitutie in het klassieke Athene te bespreken en aan te vullen. Dit wordt gedaan door middel van een vergelijkende analyse van de behandeling en perceptie van mannelijke versus vrouwelijke prostituees. Hiervoor moeten eerst de “traditionele genderrollen” zoals die bestonden in het klassieke Athene worden uiteengezet, evenals de wijze waarop deze zich manifesteerden in de sociale sfeer.

Wie was een “goede vrouw”?

Wat betekende het om een “goede echtgenote” te zijn in klassiek Athene? Xenophon, een Atheense militair en filosoof, schreef in de vierde eeuw voor Christus de *Oeconomicus*. Het is een dialoog tussen Socrates (circa 470 v.Chr.-399 v.Chr.) en de rijke gentleman Ischomachus, waarin ze in een reeks gesprekken stilstaan bij huishoudelijk beheer, landbouw en de juiste wijze van leven. De dialoog is als bron relevant, aangezien er in de bron wordt gereflecteerd op de sociale en culturele normen met betrekking tot genderrollen. Zo antwoordt Ischomachus wanneer hem wordt gevraagd hoe hij zijn tijd doorbrengt: ‘Ik breng mijn tijd zeker niet binnenshuis door, want mijn vrouw is heel goed in staat het huishouden te beheren, zelfs in haar eentje.’³

Ischomachus zegt over zijn echtgenote dat van haar weinig kennis verwacht kon worden voorafgaand aan hun huwelijk, want ‘Zij had onder streng toezicht geleefd, waarbij zij zo weinig mogelijk zag, hoorde en sprak.’⁴ Onderwijs voor vrouwen was dus in alle waarschijnlijkheid geen prioriteit, maar een zekere mate van geletterdheid moet noodzakelijk zijn geweest. Een vrouw van de hogere klasse moest een schriftelijke inventaris bij kunnen houden, een overzicht van wat aan welke slaaf gegeven was, wat teruggebracht was, enzovoort.⁵ Het is belangrijk op te merken dat de vrouwen die waarschijnlijk voldoende geletterd waren om een groot huishouden te besturen,

vrouwen uit de hogere klasse waren, en dat geletterdheid een spectrum vormt. Wellicht waren zij geletterd genoeg om een inventaris op te stellen, maar niet om volledige boeken te lezen.

Het huis, de *oikos*, vormde het belangrijkste domein van vrouwen. Zoals Xenophon schrijft: ‘Aan de vrouw, omdat hij haar lichaam minder geschikt heeft gemaakt voor zulke inspanningen, heeft de god, zo neem ik aan, de taken binnenshuis toegewezen.’⁶ Een belangrijk uitgangspunt hier was dat het huis het centrum vormde van de eer en het intieme leven van een familie. Elke schending hiervan was ‘een aanval op de eer van de man en de kuisheid van de vrouw.’⁷ Toen de democratische waarde van vrijheid rond de vijfde eeuw voor Christus een belangrijk thema werd in de Atheense politieke debatten, betekende dit geen toename van vrijheid voor vrouwen. Het resultaat was tegenstrijdig: terwijl mannen het concept van vrijheid verkenden, werd de vrijheid van vrouwen juist verder ingeperkt.⁸ Deze verdere beperking leidde reactief tot de opkomst van hooggeplaatste prostituees: *hetairai*. Atheense vrouwen werden minder bereikbaar voor Atheense mannen, dus zochten zij het gezelschap van prostituees op.

Over wat het betekent een goede echtgenote te zijn, somt Xenophon verschillende plichten voor een vrouw op. Ischomachus’ vrouw wordt echter vooral geprezen om het gevoel van trots en verantwoordelijkheid dat zij toont bij het uitvoeren van deze plichten: ‘Het valt een goede vrouw van nature gemakkelijker om voor haar eigen kinderen te zorgen dan om hen te verwaarlozen; zo stel ik mij voor dat een goede vrouw het ook aangener vindt om haar eigen bezittingen te beheren dan om ze te verwaarlozen.’⁹ Een vrouw moest niet alleen een plichtsgetrouwe echtgenote zijn, ze moest ook welwillend gedaan worden.

Volgens David Cohen, de auteur van het artikel ‘Seclusion, status and the status of women in classical Athens,’ komt er verwarring voort uit de vertaling van een cultureel ideaal naar de sociale realiteit. Hij stelt dat vrouwen in het klassieke Athene wel degelijk over eigen publieke, sociale en economische sferen beschikten.¹⁰ Hij benoemt dat er veel vaasschilderingen zijn waarop vrouwen zich bij openbare fonteinen verzamelen.¹¹ In *De Acharniërs* (425 v.Chr.) van Aristophanes heeft de moeder van een personage een marktstal waar ze groenten verkoopt.¹² Ze verliet niet alleen regelmatig het huis, maar deed op deze manier ook mee aan de economie. Toestemming om naar de fontein te gaan om te praten kan echter nauwelijks worden beschouwd als een grote stap in de emancipatie van vrouwen. Zeker als we bedenken dat dit waarschijnlijk uitsluitend werd toegestaan omdat het onmogelijk was vrouwen ervan te weerhouden regelmatig water te halen, en niet omdat vrouwen een grotere mate van vrijheid werd gegund.

Een “goede” vrouw was aan huis gebonden: ze zorgde voor het huishouden, de slaven en de kinderen. Ze werd niet gezien of gehoord, tenzij daarom werd gevraagd, en diende evenmin de ruimtes te betreden die als “mannelijk” werden beschouwd.

De Atheense “gentleman”

Xenophon benoemt de rol van de man in het huwelijk als volgt: ‘Want hij [de god] heeft het lichaam en de geest van de man beter toegerust om kou en hitte, reizen en veldtochten te verdragen, en heeft hem daarom de taken buitenshuis toegewezen.’ Van een man werd verwacht dat hij overdag naar buiten ging en zorgde voor alles wat in het publieke domein moest worden geregeld. Hij vertegenwoordigde als enige de familie in het openbaar, terwijl de vrouw de eer en de onschendbaarheid van de familie waarborgde door thuis te blijven.

Dagelijks naar buiten gaan was niet alleen cultureel toegestaan, het was een sociale verplichting. ‘Mannen die overdag thuis blijven, worden als vrouwelijk beschouwd.’¹³ Dit is van belang, omdat het enerzijds laat zien dat “als een vrouw” worden beschouwd een negatieve lading droeg, en anderzijds dat mannen die niet pasten binnen het ideaal (zoals mannelijke prostituees) symbolisch werden gedegradeerd tot vrouw. Vergelijkbare beschuldigingen werden niet gemaakt tegen vrouwelijke prostituees, omdat “als een man” juist een positieve lading droeg.

Naast een goede echtgenoot moest een man ook een gentleman zijn. ‘Maar mijn ziel verlangde er zeer naar om iemand te ontmoeten die met die verheven naam “gentleman” wordt aangeduid, die zowel “mooi” als “goed” impliceert, om te overwegen wat hij deed om die benaming te verdienen.’¹⁴ Gentleman is een vertaling van het woord *kalos kagathos*, wat “goed” en “mooi” betekent.¹⁵ Er waren veel kwaliteiten vereist om een gentleman te zijn: passie voor werk, een levensdoel, eerlijkheid, een bescheiden levensstijl en ‘morele compleetheid’.¹⁶

Zoals later in Socrates’ gesprek met Ischomachus wordt aangetoond, speelden de wijze waarop een huishouden werd bestuurd en het gedrag van iemands echtgenote een grote rol in wat het betekende een gentleman te zijn. Van de vrouw werd verwacht dat zij het huishouden beheerde; het was echter de taak van de echtgenoot haar hierin te onderwijzen en, ook nadat deze “opleiding” was voltooid, het hoofd van het huishouden te blijven.¹⁷ Dominantie werd zowel binnens- als buitenshuis verwacht van mannen, maar mannelijke prostituees werden niet gezien als dominant of “moreel compleet”.

Het is duidelijk dat er aan mannen minder beperkingen werden opgelegd dan aan vrouwen. Toch bestond er ook voor mannen een duidelijk cultureel ideaal. Afwijking van dit ideaal was strafbaar, al was het niet wettelijk dan wel door publieke en goddelijke veroordeling. Voor mannen gold, net als voor vrouwen, dat prostitutie een afwijking van dit culturele ideaal betekende. Het verschil lag erin dat mannen die van het culturele ideaal afweken ter kritiek als vrouwelijk werden bestempeld,

"IEMAND KON OF EEN HETAIROS ZIJN, OF EEN RESPECTABEL BURGER, MAAR NOOIT ALLEBEI."

terwijl vrouwen die van het ideaal afweken niet mannelijk werden genoemd, maar eenvoudigweg als ‘slechte vrouwen’ werden gezien. Voor vrouwelijke prostituees was een dergelijke degradatie naar een als lager beschouwd gender niet mogelijk; zij werden daarom aangevallen op grond van immoraliteit. Desondanks kan worden betoogd dat vrouwelijke prostituees in zekere zin “mannelijker” waren, aangezien zij een grotere mate van financiële onafhankelijkheid bereikten dan hun vrouwelijke tijdgenoten en geen huwelijk nodig hadden om een huishouden te kunnen runnen.

Status, stigma en labels

Allereerst moet de term “prostituee” behandeld worden. Het woord is in de context van dit artikel een gebrekkige vertaling. In klassiek Athene waren er veel verschillende termen voor verschillende groepen sekswerkers. *Hetaira/hetairos* (*hetaira* voor vrouwen, *hetairos* voor mannen) waren hoogwaardige prostituees: vrije mensen die in ieder geval in theorie hun eigen klanten konden kiezen en ingehuurd werden voor gesprekken en seksuele diensten.¹⁸ Lagere en vaak tot slaaf gemaakte prostituees heetten *porne/pornos* (*porne* voor vrouwen, *pornos* voor mannen).¹⁹ *Orchestrises*

Afbeelding 2: Euainon (schilder), Attische drinkschaal, ca. 450 v.Chr. Staatliche Museum zu Berlin, Berlin 31426

(ook vaak tot slaaf gemaakt) werden ingehuurd voor verleidelijke dansen, maar niet expliciet voor seksuele handelingen.²⁰

In publiekelijk geaccepteerde homoseksuele relaties in klassiek Athene was er een *erastes* (de oudere partner of ‘liefhebber’) en een *eromenos* (de jongere partner of ‘geliefde’).²¹ De term “pederastie” wordt vaak gebruikt ter aanduiding van deze relaties. Tegenwoordig verwijst pederastie naar een erotische relatie of seksueel contact tussen een volwassen man en een jongen, iets wat illegaal is en sterk wordt bekritiseerd. Wat betreft klassieke Atheense opvattingen over leeftijd en instemming gold dat, indien een erotische relatie plaatsvond met de instemming van de jongen (vaak tussen de twaalf en achttien jaar oud), deze ook met goedkeuring van de gemeenschap plaatsvond.²² In dit artikel wordt dan ook de term pederastie gebruikt om te verwijzen naar de relatie tussen een *eromenos* en een *erastes*, omdat het contextueel passend is.

Hoe relevant deze verschillende termen zijn, wordt volgens James Robson duidelijk wanneer we kijken naar wat zo’n label kon betekenen voor degene aan wie het werd toegewezen:

Indeed, by labelling a woman as a hetaira, an orator could tap into a rich vein of negative characteristics associated with such women, who are regularly presented in legal speeches as ‘extravagant, promiscuous, available to anyone, requiring payment, excessive (...) scheming and arrogant’.²³

Een voorbeeld van een hetaira in politieke redevoeringen is Neaera in *Rede tegen Neaera* (ca. 340 v.Chr.), een redevoering die wordt toegeschreven aan Demosthenes, maar vrijwel zeker is geschreven door een man genaamd Apollodorus. De aanklacht tegen haar en haar echtgenoot Stephanus luidde dat zij samenwoonden (als getrouwd stel) terwijl zij een buitenlander was, wat volgens de wet illegaal zou zijn geweest.²⁴ Om dit te illustreren, vertelt Apollodorus haar hele levensverhaal. Hij vertelt vanaf haar opvoeding door een vrouw genaamd Nicarete in een bordeel in Korinthe, tot en met het moment dat zij een beroemdheidsstatus als prostituee vergaart.²⁵ Na te zijn weggelopen van de man die haar vrijheid had gekocht, ontmoette ze haar echtgenoot Stephanus.²⁶ In Athene zouden Neaera en Stephanus samen een chantagepraktijk hebben opgezet, waarbij ze beweerden dat elke man in haar bed zich schuldig had

gemaakt aan ontucht en vervolgens geld van hem eisten. Apollodorus geeft Neera de schuld van deze morele corruptie.²⁷

Een andere manier waarop prostituees werden geschetst was als manipulatief en onbetrouwbaar. Een cliché in komedies was dat een prostituee werd ingezet om een man af te leiden, zoals in Aristophanes' *Thesmophoriazusae* wanneer een orchestris als afleiding voor een bewaker gebruikt wordt.²⁸ Hetairai waren getekend door hun vrijheid. Na haar jeugd kon een hetaira vrij samenleven met een rijke Atheense man, zoals Neera deed. Dit was een aantrekkelijke optie voor Atheense burgers, omdat prostituees "echt gezelschap" konden zijn: hetairai waren niet gebonden aan de sociale regels die voor andere Atheense vrouwen golden. Hetairai waren om die reden ook vaak aanwezig op mannenfeesten: 'Neera joined the large company of men eating and drinking, just as a hetaira does.'²⁹

"PROSTITUTIE IN HET KLASSIEKE ATHENE WAS EEN INDUSTRIE DOOR MANNEN VOOR MANNEN."

Mannelijke prostitutie en eerverlies

Hoewel dit beeld minder vaak voorkwam in toneelstukken, was mannelijke prostitutie wel degelijk sterk aanwezig in politieke redevoeringen. Een wet sloot iedere Atheense man die als prostituee had gewerkt uit van deelname aan de politiek of het priesterschap.³⁰ Volgens Adriaan Lanni, de auteur van het artikel 'The expressive effect of Athenian prostitution laws', was deze wet enorm effectief in het veranderen van de Atheense waarden en normen door het stimuleren van een toenemend angstige houding tegenover pederastie.³¹

Tegen Timarchus is de enige bewaard gebleven rechtszaak waarin deze wet wordt ingeroepen. In die rechtszaak beschuldigde Aischines in een lange redevoering zijn politieke tegenstander Timarchus ervan een prostituee te zijn geweest.³² Deze strategie zou juist effectief zijn geweest vanwege de vage grens tussen het gedrag en de behandeling van een hetairo of hetaira door hun cliënten en die van een eromenos door zijn erastes: het ontvangen van geschenken en betalingen, de seksuele natuur van de relatie en het bieden van vermaak.

Het gebruik van deze wet om politieke tegenstanders te belasteren resulteerde in de zorg dat het zijn van een eromenos een teken was van een slecht karakter. Het toelaten van moreel corrupte individuen zou vervolgens corruptie binnen de regering veroorzaken. Uit deze wet blijkt duidelijk dat prostitutie als onverenigbaar met eer werd gezien: iemand kon of een hetairo zijn of een respectabele burger, maar nooit allebei. De praktijk nam af, omdat een verleden als eromenos iemands politieke carrière kon tegenhouden. Zelfs voor wie sowieso geen politieke ambities had, weerhield de oneer hen ervan aan pederastie deel te nemen.

Griekse komedies ridiculiseerden voornamelijk de onderdanige partner in de relatie, maar ook de dominante partner werd belachelijk gemaakt.³³ Aristophanes bespote hoe gemakkelijk een man gemanipuleerd kon worden door mannelijke prostituees: 'Deze Callias (...), rijk en losbandig, geruïneerd door prostituees en omringd door een gevolg van vleiers.'³⁴ Aristophanes benoemt in zijn toneelstuk *Batrachoi* het risico van werken in *oikemata* (individuele prostitutiekamers), waar mannen jongens tijdens seksuele handelingen van hun geld beroofden.³⁵ Dit

fenomeen komt ook terug in Aischines' redevoering, waarin hij de wees Diophantes noemt die de hulp van een magistraat inschakelde om het geld te krijgen dat een klant hem verschuldigd was.³⁶ In *Plutos* benadrukt Aristophanes de ongelijkheid en transactionele aard van prostitutie: wanneer de jonge mannelijke prostituee de oude vrouw niet meer nodig heeft, verlaat hij haar.³⁷

Een algemene afkeuring van pederastie schemert door in de toneelstukken van Aristophanes.³⁸ Dit zal zijn beeld van mannelijke prostituees waarschijnlijk nog verder hebben aangetast. In *Plutos* noemt Aristophanes zowel mannelijke als vrouwelijke "hoeren" hebzuchtig en egoïstisch, waarbij hij vooral de morele corruptie van de "jongens" benadrukt. Hij maakt een opvallend onderscheid tussen "eделе jongens" en "mannelijke hoeren".³⁹ Dit kan verwijzen naar een onderscheid tussen pederastie en prostitutie, waarbij pederastie publiekelijk meer geaccepteerd werd. Het kan ook duiden op het verschil tussen prostituees uit de hogere en lagere klassen. Voor vrouwen betekende het label hetaira of hetairos dat ze als arrogant en egoïstisch werden gezien, terwijl mannelijke hetairos van nature verdorven en te vrouwelijk werden gevonden.

Tussen symposia en bordelen

Het is belangrijk om op te merken dat vaasschilderingen niet als directe weergaven van de werkelijkheid kunnen worden gezien om gebeurtenissen op een bepaalde manier te bevestigen. Alles wat op vaasschilderingen wordt afgebeeld, is een artistieke keuze. Desondanks weerspiegelt kunst vaak de realiteit, en deze vaasschilderingen kunnen dienen als bewijs om te interpreteren hoe die realiteit mogelijk is geweest.

Het symposium was een veelzijdig evenement, waar discussies over filosofie en politiek, gebeden, vermaak door muziek en dans, en de inschakeling van prostituees samenkwamen.⁴⁰ Deze prostituees waren niet alleen hetairai, maar vaak ook "Dienaressen van de Muzen". Dit waren tot slaaf gemaakte fluitspelers, danseressen, zangeressen en harpisten die naast muzikaal en acrobatisch vermaak ook seksuele diensten verleenden (afb. 1).⁴¹

De bordelen waarin deze tot slaaf gemaakte prostituees werkten werden zeer indrukwekkend en mooi genoemd. Bijvoorbeeld in *Memorabilia*, waarin Xenophon

"EEN OPVALLEND ONDERSCHIED TUSSEN 'EDEL E JONGENS' EN 'MANNELIJKE HOEREN'"

verschillende dialogen van Socrates beschrijft en hem afschildert als een wijze en morele man. Socrates voert een gesprek met een prostituee genaamd Theodore: zijzelf wordt beschreven als adembenemend mooi, haar bordeel en kleding als weelderig.⁴² In de iconografie van bordeelscènes worden mensen zittend afgebeeld in plaats van liggend (afb. 2). Dit geldt voor zowel de klanten, als de prostituees en de bordeelmoeders.

In de vaasschilderingen van bordeelscènes ligt veel meer nadruk op het transactionele aspect van prostitutie dan op de seksuele en vermakelijke aspecten om de sfeer niet te verstoren, maar omdat het bordeel veel meer als een bedrijf functioneerde, was het daar wel acceptabel en verwacht om over betaling te onderhandelen.

Afbeelding 3: Skimros (schilder), Attische roodfigurige psykter, ca. 510 v.Chr.
The Getty

Een opvallend aspect van de iconografie van prostituees buiten het symposium is het ontbreken van naaktheid. Hoewel prostituees tijdens het symposium meestal naakt of schaars gekleed worden afgebeeld (afb. 1), zijn ze in bordelen volledig bedekt, soms in doorschijnende kleding. Carola Reinsberg, de auteur van *Ehe, Hetärentum und Knabenliebe in Antiken Griechenland*, biedt een verklaring: kleding krijgt een erotische rol en wordt een voyeuristisch, bijna fetisjistisch symbool van de hetaira. Het uitkleden na de onderhandeling (vaak afgebeeld in bordeelscènes) wordt daardoor impliciet onderdeel van de provocerende werking van de schildering.⁴³ Het onvermogen om vrouwelijke prostituees te humaniseren versterkt het beeld dat prostitutie in het klassieke Athene een industrie was van mannen en voor mannen, ongeacht de autonomie die hetairai voor zichzelf verwierven, en ongeacht de rol van vrouwen als bordeelhoudsters. Prostitutie bleef een systeem waarin mannen vrouwen exploiteerden en objectificeerden, en zelfs in vaasschilderingen werden de harde realiteiten van vrouwelijke prostituees gebagatelliseerd om het genot van mannen tijdens het symposium te vergroten.⁴⁴

Ernomenos of hetairoi

Ook op het gebied van iconografie lopen we aan vervaagde grenzen en overlappingen tussen homoseksualiteit in de vorm van pederastie en prostitutie. In de meeste iconografische bronnen wordt de prostituee afgebeeld als jonger dan de klant, net zoals in een relatie tussen de erastes en eromenos. Het onderscheid tussen erastes en eromenos werd in de iconografie gemaakt door een significant hoogteverschil. Op een zesde-eeuwse *psykter* (wijnkoeler) van Smikros (afb. 3) zijn erastai en eromenoi afgebeeld. Hun leeftijdsverschil kan herkend worden door hoogteverschillen, baardgroei en kapsels (kort, krullend haar en het gebrek aan baardgroei duiden op jeugdigheid).⁴⁵ Het is belangrijk om te erkennen hoe moeilijk het was om een duidelijk onderscheid te maken tussen prostitutie en pederastie, aangezien dit toen al een contemporain debat was. Deze ambiguïteit vormt een essentieel deel van mannelijke prostitutie en de perceptie van mannelijke prostituees en eromenoi.

Hofmakerij vormde een belangrijk onderdeel van de relatie tussen een erastes en een eromenos: de erastes moest de eromenos voor zich zien te winnen. Dit aspect van de relatie lijkt te worden afgebeeld door het geven van geschenken (afb. 4).

Hooggeplaatste hetairoi noemden hun vergoeding eveneens geschenken. Het geven van kleine dieren zoals een haan of een haas leek het meest voor te komen. Dit kwam omdat een centraal idee van de pederastische relatie was dat de erastes de eromenos opleidde tot gentleman.⁴⁶ Geschenken zoals hanen en hazen waren niet alleen een educatieve manier voor jongeren om te bewegen, ze werden ook gebruikt bij de jacht. Deze geschenken moesten de eromenos de regels van de jacht door ervaring bijbrengen. Hanen waren ook nodig voor hanengevechten, een populair tijdverdrijf.⁴⁷

Het geven van geld was daarentegen problematischer. In zijn werk *Tegen Timarchus* is het belangrijkste bewijs dat Aischines aanvoert met betrekking tot Timarchus' prostitutie namelijk dat hij tijdens de relatie geld zou hebben aangenomen.⁴⁸ Het geschenk opende de deur voor latere politieke en maatschappelijke kritiek, aangezien de grens tussen pederastie en prostitutie volledig vervaagde door het geven van geldgeschenken. Op vaasschilderingen lijkt het geven van geld erop te wijzen dat de ontvanger een pornos was, niet een eromenos.⁴⁹ De geschenken van dieren, muziekinstrumenten (afb. 4) of andere objecten die symbool staan voor opvoeding, wijzen eerder op pederastie dan prostitutie. De grens is moeilijk te trekken, maar geld is ten opzichte van andere geschenken de meest duidelijke indicatie van prostitutie.

Het meest opvallende verschil tussen de iconografie van vrouwelijke en mannelijke prostitutie is het karakter van de illustraties. De illustraties met vrouwen lijken veel explicietere seksueel van aard te zijn (afb. 1) dan de illustraties rond pederastie en mannelijke prostitutie. De illustraties van mannen tonen over het algemeen hofmakerijscènes die minder expliciet zijn (afb. 4), en soms bijna onschuldig lijken. Hoewel er zeker ook explicietere illustraties in deze categorie zijn (afb. 3), lijken deze minder vaak voor te komen. De oorzaak hiervan kan zijn dat de relatie tussen een erastes en een eromenos publiekelijk meer werd gerespecteerd als een echte relatie met meer culturele functies dan alleen het seksuele aspect, terwijl de relatie tussen een aristocratische man en een hetaira uitsluitend als seksueel werd beschouwd.

Afbeelding 4: onbekende schilder. Griekse pelike, ca. 470 v.Chr. Nationalmuseet, Kopenhagen, AS-9073

Conclusie

Dit artikel toont aan dat prostitutie geen puur commerciële activiteit was, maar ingebed is in morele oordelen, politieke betekenis en culturele idealen. In de kern van de Atheense samenleving stonden rigide genderidealen. Van vrouwen werd verwacht dat ze zich beperkten tot de oikos, waar ze stilte, kuisheid en gehoorzaamheid belichaamden, terwijl van mannen werd verwacht dat ze zich publiekelijk als gentleman gedroegen. Prostitutie betekende voor beide geslachten een afwijking van deze idealen, maar de gevolgen van die afwijking werden bepaald door gender. Vrouwelijke prostituees verstoorde de idealen van huiselijkheid en seksuele exclusiviteit door het openbare leven te betreden en financiële onafhankelijkheid te verwerven, en werden daarom veroordeeld als immoreel en corrupt. Mannelijke prostituees daarentegen schonden de verwachtingen van mannelijke dominantie en burgerlijke deugdzaamheid, en werden gestigmatiseerd als vrouwelijk en moreel corrupt. Hoewel beide groepen gemarginaliseerd waren, verschilde de aard van hun marginalisering fundamenteel.

Analyse van zowel het discours als de iconografie toont deze verschillen. Vrouwelijke prostituees werden consequent afgebeeld als expliciet geseksualiseerde objecten van mannelijke consumptie, met name in symposium- en bordeelscènes die de nadruk legden op erotiek en uitbuiting. Mannelijke prostituees daarentegen werden vaker geschetst met taalgebruik dat verband hield met hofmakerij en het geven van geschenken, wat de vage grens tussen pederastie en prostitutie weerspiegelde. Uiteindelijk laat dit artikel zien dat prostitutie in het klassieke Athene in alle opzichten sterk gendergebonden was: in de perceptie en behandeling, de praktijk en de betekenis ervan. Prostitutie onthult de klassieke Atheense idealen over publiek en privé, vrijheid, moraliteit, burgerschap, vrouwelijkheid en mannelijkheid.

Simone Zandink volgt de bachelor Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Haar interessegebied is oudheidsgeschiedenis, met een focus op religie en sociale structuren. Met dank aan haar scriptiebegeleider, dr. Konstantin Klein.

Eindnoten

- 1 Michel Foucault, *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction*, trans. Robert Hurley (New York 1978) 17-35.
- 2 James Robson, *Sex and Sexuality in Classical Athens* (Edinburg 2013) 79.
- 3 Xenophon, *Oeconomicus*, 7.3. (Nederlandse vertaling door de redactie).
- 4 Ibidem, 7.5. (Nederlandse vertaling door de redactie).
- 5 Ibidem, 9.10.
- 6 Xenophon, *Oeconomicus*, 7.23. (Nederlandse vertaling door de redactie).
- 7 David Cohen, 'Seclusion, Separation and the Status of Women in Classical Athens,' *Greece & Rome* 36:1 (1989) 3-15, aldaar 6. (Nederlandse vertaling door de redactie).
- 8 Marilyn Katz, 'Ideology and "the Status of Women" in Ancient Greece', *History and Feminist Theory* 31:4 (1992) 70-97, aldaar 72-73.
- 9 Stephen Eide and Keith Whitaker, 'A Philosopher and a Gentleman: Xenophon's *Oeconomicus*,' *Arion: A Journal of Humanities and the Classics* 24:2 (2016) 93-100, aldaar 93. (Nederlandse vertaling door de redactie).
- 10 Ibidem, 95-98.
- 11 Xenophon, *Oeconomicus*, 7-9.
- 12 Aristophanes, *Archanians*, 440-70.
- 13 Cohen, 'Seclusion, Separation and the Status,' 6. (Nederlandse vertaling door de redactie).
- 14 Xenophon, *Oeconomicus*, 6.14. (Nederlandse vertaling door de redactie).
- 15 Eide and Whitaker, 'A Philosopher and a Gentleman', 93.
- 16 Ibidem, 95-98.
- 17 Xenophon, *Oeconomicus*, 7-9.
- 18 Sarah Olsen, 'The Dancing Girls of Ancient Greece', *Clio. Women, Gender, History* 46 (2017), 20-41, aldaar 21.
- 19 Ibidem.
- 20 Ibidem, 21-22.

- 21 Robson, *Sex and Sexuality*, 38.
 22 Sandra Boehringer, Stefano Caciagli, and Anne Stevens, 'The Age of Love', *Clio. Women, Gender, History* 42
 (2015) 24-51, aldaar 30.
 23 Robson, *Sex and Sexuality*, 79.
 24 Demosthenes, *Against Neaera*, 16.
 25 Ibidem, 24-26.
 26 Ibidem, 29-39.
 27 Ibidem, 41-42.
 28 Aristophanes, *The Thesmophoriazusae*, 1160-1210.
 29 Demosthenes, *Against Neaera*, 24.
 30 Aeschines, *Against Timarchus*, 21.
 31 Adriaan Lanni, 'The Expressive Effect of Athenian Prostitution Laws', *Classical Antiquity* 29:1 (2010) 45-67,
 aldaar 50-54.
 32 Aeschines, *Against Timarchus*, 166-167.
 33 Lanni, 'The Expressive Effect', 54-59.
 34 Aristophanes, *Fragments*, 583. (Nederlandse vertaling door de redactie).
 35 Robson, *Sex and Sexuality*, 83.
 36 Aeschines, *Against Timarchus*, 158.
 37 Ibidem, 84.
 38 T.K. Hubbard, 'Popular Perception of Elite Homosexuality in Classical Athens', *Arion: A Journal of Humanities
 and the Classics* 6:1 (1998) 51.
 39 Aristophanes, *Plutus*, 149-59.
 40 Oswyn Murray, 'Symposium', in: Esther Eidinow, Simon Hornblower and Anthony Spawforth (eds.), *The Oxford
 Companion to Classical Civilization* (Oxford 2014) 762-763.
 41 Marina Fischer, 'Ancient Greek Prostitutes and the Textile Industry in Attic Vase-Painting ca. 550-450 B.C.E.',
The Classical World 106:2 (2013) 219-259, aldaar 221-222.
 42 Xenophon, *Memorabilia*, 3.11.2-4.
 43 Carola Reinsberg, *Ehe, Hetärenentum und Knabenliebe in antiken Griechenland* (München 1989) 128.
 44 Madeline L. Beck, 'The Representation of Prostitutes in Ancient Greek Vase-Painting', *Proceedings of the
 National Conference On Undergraduate Research* (2016) 1846-1852, aldaar 1846.
 45 Reinsberg, *Ehe, Hetärenentum und Knabenliebe*, 166.
 46 Ibidem, 170.
 47 Ibidem, 176.
 48 Aeschines, *Against Timarchus*, 94-98.
 49 Reinsberg, *Ehe, Hetärenentum und Knabenliebe*, 183-185.